

СОЛИҚ ТАҲЛИЛИНИ ФИСКАЛ СИЁСАТ САМАРАДОРЛИГИГА ТАЪСИР ҚИЛИШ УСУЛЛАРИ

Исаев Ф.И.

*и.ф.д., доцент, ТДИУ ҳузуридаги «Ўзбекистон
иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Солиқ таҳлили солиқ қонунлари ва қоидаларини шакллантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Солиқ таҳлили даромаддан самарали фойдаланишга ҳисса қўшиш билан бирга, адолатли солиқ тизимларини ишлаб чиқишда йўл-йўриқ кўрсатиши мумкин. Рақамли иқтисодиёт ва глобаллашув билан бирга солиққа тортишнинг ривожланаётган табиати, солиқ сиёсатининг самарали ва адолатли бўлишини таъминлаш учун доимий изланишлар талаб этилади.

Солиқ таҳлилининг муҳим жиҳатларидан бири солиқларнинг тушишини тушунишдир. Солиқ юкини ким кўтаради? Бу биринчи навбатда истеъмолчиларга, ишлаб чиқарувчиларгами ёки иккаласининг комбинациясигами? Солиқ ҳолатларини таҳлил қилиш мутахассисларга солиқларнинг тақсимланиш таъсирини ва улар маълум гуруҳларга, масалан, кам даромадли шахсларга номутаносиб равишда таъсир қиладими ёки йўқлигини тушунишга ёрдам беради.

Ривожланаётган иқтисодларда солиқ таҳлили ва фискал сиёсат самарадорлигига қўшилаётган ҳисса барқарор ривожланишни рағбатлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Тадқиқотчилар солиқ сиёсати ички ресурсларни қандай сафарбар қилиш, қашшоқликни камайтириш ва мамлакатлар дуч келадиган ноёб муаммоларни ҳал қилишига эътибор қаратишлари керак. Фискал сиёсат самарадорлигини ўрганиш ҳукумат сиёсати ва иқтисодий натижалар ўртасидаги боғлиқликни тушуниш учун жуда муҳимдир. Бу соҳадаги ҳиссалар солиқ тузилмалари, давлат харажатлари ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги мураккаб ўзаро боғлиқликни ёритиши мумкин.

Солиқ таҳлили фискал сиёсат самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Солиқ таҳлили солиқ тизимининг турли жиҳатларини, жумладан, уни лойиҳалаш, амалга ошириш, иқтисодиёт ва жамиятга таъсирини баҳолаш ва ўрганиш жараёнини англатади. Солиқ таҳлилининг фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиши мумкин бўлган баъзи усулларни келтириб ўтамиз (1-расм).

1-расмда келтирилган усулларни изоҳлайдиган бўлсак, аввало, даромадларни шакллантиришда солиқ таҳлили ҳукуматларга турли чора-тадбирларининг даромад салоҳиятини баҳолашга ёрдам беради.

Даромадларни шакллантириш

Иқтисодий самарадорлик

Адолатлилик

Мувофиқлик ва ижро

Халқаро рақобатбардошлик

Маъмурий самарадорлик

Узоқ муддатли барқарорлик

1-расм. Солиқ таҳлилини фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиш усуллари

Манба: муаллиф томонидан шакллантирилган.

Иқтисодий жиҳатдан самарали ва маъмурий жиҳатдан амалга оширилиши мумкин бўлган солиқ манбаларини аниқлаш орқали ҳукуматлар солиқ тўловчиларга ортиқча юкларни юкламасдан, ўзларининг даромадларини максимал даражада йиғишлари мумкин. Солиқ таҳлили турли солиқ тузилмалари ва ставкаларининг самарадорлигини баҳолаши мумкин. Меҳнат ёки капиталга нисбатан юқори маржинал солиқ ставкалари каби иқтисодий фаолиятни бузувчи ва тўхтатувчи солиқлар аниқланиши ва иқтисодий ўсиш ва самарадорликни ошириш учун потенциал равишда ислоҳ қилиниши мумкин.

Солиқ таҳлили илғор ёки регрессив солиқ тизимлари тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин, бу солиқ юкининг турли даромад гуруҳлари бўйича адолатли тақсимланишини таъминлайди.

Самарали солиқ тизими самарали риоя қилиш ва ижро механизмларига таянади. Солиқ таҳлили солиқ тўлашдан бўйин товлаш ёки ундан қочиш соҳаларини аниқлаши ва солиқ ставкаларини оширмасдан даромад йиғишни кучайтириши мумкин бўлган мувофиқликни яхшилаш стратегияларини таклиф қилиши мумкин.

Солиқ таҳлили мамлакат солиқ тизимининг халқаро рақобатбардошлигини баҳолашига таъсир қила олади, чунки юқори фойда солиқ ставкалари ёки ноқулай халқаро солиқ қоидалари хорижий инвестицияларни тўхтатиши ёки фойданинг ўзгаришини рағбатлантириши мумкин. Солиқ таҳлили инвестицияларни жалб қилиш ва иқтисодий рақобатбардошликни ошириш учун ислоҳотлар йўналишларини аниқлашга ёрдам беради.

Маъмурий харажатлар ва солиқларни йиғиш ва уларга риоя қилишнинг мураккаблигини баҳолаш солиқ таҳлилининг муҳим қисмидир. Солиқ кодексини соддалаштириш ва солиқ юкларини камайтириш фискал

сиёсатни янада самарали ва тежамкор қилиш имконини беради. Шунингдек, солиқ таҳлили фискал сиёсатнинг узоқ муддатли барқарорлигини ҳам кўриб чиқиши мумкин. Бунга аҳолининг қариши каби демографик ўзгаришларнинг молиявий таъсирини баҳолаш ва солиқ сиёсатининг вақт ўтиши билан барқарор бўлишини таъминлаш киради.

Шуни айтиш мумкинки, солиқ таҳлили солиқ органларини турли солиқ сиёсатларининг иқтисодий, ижтимоий ва маъмурий оқибатлари тўғрисида хабардор қилиш орқали самарали фискал сиёсатни шакллантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Бу ҳукуматларга даромад олиш, иқтисодий ўсиш, адолат ва маъмурий мақсадга мувофиқлик ўртасидаги мувозанатни сақлашга ёрдам беради ва натижада фискал сиёсатнинг умумий самарадорлигига ҳисса қўшади.

Умуман, солиқ тизимларини мунтазам қайта кўриб чиқиш ва ислоҳ қилиш уларнинг самарали, адолатли ва ривожланаётган иқтисодий ва ижтимоий манзарага мос келишини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга. Бундай жараёнлар далилларга асосланган бўлиши ва бутун жамият манфаатларига хизмат қиладиган солиқ сиёсатини яратиш учун манфаатдор томонларнинг кенг консультациясини ўз ичига олиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, солиқ таҳлили Ўзбекистон каби мамлакатларда фискал сиёсат ва сиёсатни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Ўзбекистонда солиқларни жиддий таҳлил қилиш фискал муаммоларни ҳал қилиш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва ривожланиш мақсадларига эришиш учун муҳим аҳамиятга эга. У ҳукуматга даромадларни ишлаб чиқаришни иқтисодий самарадорлик ва тенглик билан мувозанатлаштириб, мамлакатнинг янада фаровон ва барқарор молиявий келажагига ҳисса қўшадиган асосли қарорлар қабул қилиш ҳуқуқини беради.

Солиқ таҳлилининг самарали молиявий бошқарув ва иқтисодий ривожланиш учун зарур бўлган турли жиҳатлари:

- ✚ солиқ таҳлили ҳукуматларга солиқ тушумларини тўғри ҳисоблашда, бюджетни режалаштириш ва ресурсларни тақсимлаш;
- ✚ солиқ самарадорлиги ва адолатлилигини баҳолаш орқали ҳукуматлар адолатли солиққа тортиш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ўртасида мувозанатга эришиш;
- ✚ солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш, солиқ турлари, ставкалари ва базалари бўйича қарорлар қабул қилиш;
- ✚ солиқларнинг иқтисодий хатти-ҳаракатларга қандай таъсир қилишини тушуниш солиқ сиёсати қарорларини қабул қилиш;
- ✚ қиёсий солиқ таҳлили мамлакатларнинг рақобатбардошлигини сақлаб қолиш ва инвестицияларни жалб қилиш;
- ✚ солиққа риоя қилиш ва маъмуриятчиликни яхшилаш йўналишларини белгилаш;
- ✚ рағбатлантириш ва имтиёзларнинг самарадорлигини баҳолаш уларнинг сиёсат мақсадларига мос келишини таъминлаш;

✚ узоқ муддатда фискал барқарорликни сақлашга ёрдам беради.

Ўзбекистон мисолида солиққа оид масалаларни чуқур таҳлил қилиш фискал муаммоларни ҳал қилиш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва ривожланиш мақсадларига эришиш учун муҳим аҳамиятга эга. Бу ҳукуматга даромадларни ишлаб чиқаришни иқтисодий самарадорлик ва тенглик билан мувозанатлаштирувчи асосли қарорлар қабул қилиш имконини беради.

Адабиётлар:

1. Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества //Экономика и инновационные технологии. – 2021. – №. 6. – С. 326-333.
2. Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 11(1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42
3. Исаев, Ф. (2022). Йурик корхоналар мисолида солиқ йўғилувчанлиги кўрсаткичини таҳлил қилиш методикасини такомиллаштириш. Iqtisodiyot Va ta'lim, 24(1), 317–326. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/955>
4. Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.
5. Исаев, Ф. (2023). Солиқ юкини камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. International Journal of Economics and Innovative Technologies, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41
6. Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. //“Бизнес-эксперт” илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.
7. Исаев, Ф. (2023). Солиқларнинг фаровонликка таъсири назарияси. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami., 206–208. Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>
8. Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми. Nashrlar. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>
9. Исаев, Ф. (2021). Солиқ юкини аниқлаш методикасини такомиллаштириш. Iqtisodiyot Va ta'lim, (6), 86–91. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss6/a286

MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Rustamov Maqsud Suvonqulovich

TMI DSc.,

Valiqulova Nurijahon Xusnidinovna

TMI talaba

Iqtisodiyotning rivojlanishi tarixiga nazar tashlansa, moliya bozorini avvalambor insoniyat jamiyatida pulning paydo bo'lishi va u bilan bog'liq bozor munosabatlarini amalga oshirila boshlashidan shakllanishini ko'rish mumkin. Asrlar davomida moliya bozori, uning mazmuni va unga oid tushunchalar shakllanib va uzluksiz rivojlanib kelmoqda. Bunga sabab, inson sivilizatsiyasining moliya sohasidagi tajribasini boyishi, unda shaxslarning (yuridik va jismoniy) moliyaviy munosabatlari va qiziqishlari kengayib, maqsadlari hamda faoliyat